

10. Корниенко С. Особенности технологии выращивания свеклы столовой в Крыму // Овощеводство. – 2009. - № 4. – С. 34-39.
11. Дьяченко В. Агротехника выращивания столовой свеклы // Настоящий хозяин – 2006. - № 6. – С. 39-47.
12. Шатковский А. Свекла столовая на капельном орошении // Овощеводство. – 2008. - № 5. – С. 68-71.
13. Гіль Л.С., Пашковський А.І., Суліма Л.Т. Сучасні технології овочівництва закритого і відкритого ґрунту. Ч. 2. Відкритий ґрунт: Навчальний посібник. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 312 с.
14. Гамаюнов В.Е. Почвоведение - Херсон, 1997. – 292 с.

УДК: 6348:631.512

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ПРОМИСЛОВОГО ВИНОГРАДАРСТВА В УКРАЇНІ

*Ушкаренко В.О. – д. с.-г. н., професор, академік НААНУ,
Шевченко І.В. – д. с.-г. н., професор,
Минкін М.В. – к. с.-г. н., доцент, Херсонський ДАУ*

Постановка проблеми. Промислове виноградарство України - унікальна та економічно значима галузь, продукція якої споживається різними групами населення. За поживною цінністю 1 кг ягід винограду перевищує 1 літр молока або 1 кг картоплі, яблук та інших фруктів. Високі поживні характеристики винограду доповнюються вмістом великої кількості різноманітних біологічних сполук, мікроелементів та вітамінів, необхідних для повноцінного життя, у першу чергу дитячого. Забезпечується цей позитив при щорічному споживанні 8-10 кг ягід [3, 5].

Поряд з високими енергетичними показниками, виноградарство та виноробство, займаючи всього 0,9-4,4% площі сільськогосподарських угідь, у недалекому минулому були бюджетоутворюючими галузями і стало забезпечувати до 17-20% бюджетних надходжень. До речі, таку ж роль відіграє ця галузь і в ряді країн Західної Європи (Франції, Німеччини, Італії, Іспанії).

Стан вивчення проблеми. Сьогодні стан виноградарства і виноробства України дуже складний, а в деяких регіонах катастрофічний і знаходиться на межі повного зникнення [6].

Приведені в таблиці 1 дані свідчать про скорочення площі насаджень, загалом майже у 3 рази та тенденцію цього і в майбутньому. Несприятлива ситуація, що зараз склалася, негативно впливає на врожайність існуючих насаджень, яка складає близько 40-55% від потенційно можливої.

Серед виноградних регіонів найбільше скорочення площі виноградників сталося у районі Нижньодніпровського піщаного масиву, освоєння якого розпочалося у 80-х роках XIX століття і за наступні 100 років досягло більше 10 тис. га. Якраз виноградарство у цьому регіоні дозволило залучити до сільськогосподарського виробництва малопродуктивні піщані землі, забезпечити зайнятість населення цього регіону, вирощувати унікальну за якістю продукцію. Зараз у регіоні культивуються виноградники на площі близько 2000 га. Інші площі, де раніше вирощували солодкі ягоди, зараз зайняті бур'янами [6].

Таблиця 1 - Фактичний стан галузі виноградарства України залежно від категорії господарств

Показники	одиниця виміру	Роки					
		у серед-ньому за 2001-2005 рр.	2006	2007	2008	2009	2010
Всі категорії господарств							
Загальна площа виноградників	тис.га	100,1	93,0	93,3	92,9	91,3	91,1
у т.ч. плодоносних	тис.га	86,9	75,8	71,2	70,9	71,0	70,8
Валовий збір винограду	тис.т	403,3	300,9	359,7	415,3	468,7	164,9
Урожайність	ц/га	46,4	39,7	50,6	58,6	66,1	23,3
в т.ч. сільгосп підприємства							
Загальна площа виноградників	тис.га	87,5	80,1	80,1	79,6	78,0	78,0
в т.ч. плодоносних	тис.га	74,9	63,5	58,5	58,1	58,2	58,7
Валовий збір винограду	тис.т	248,5	154,8	234,4		310,2	116,2
Урожайність	ц/га	33,2	24,4	40,1		53,3	19,8

Умови для розвитку кризи у виноградарстві і виноробстві виникли ще у далеких уже 90-х роках минулого століття. Нинішній стан галузі має спільні риси з минулим та поглибленні існуючою специфікою організаційно-правових основ господарської діяльності (наприклад: виноградники – власність однієї юридичної особи, а земля під ними – іншої), рівнем технічного оснащення, ефективності прийомів, що застосовуються у процесі догляду за насадженнями, попитом на сировину, її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках. До факторів, що сприяли виникненню та поглибленню кризи у виноградарстві, слід віднести і наявні сподівання та надії про вільне саморегулювання ринку, що необхідно балансує і гармонія досягнеться відповідністю попиту і пропозиції. Основною відмінністю нинішнього етапу кризи галузі від попередньої є хаотичний незбалансований розвиток сільськогосподарського виробництва, включаючи і промислове виноградарство.

Завдання і методика досліджень. У зв'язку зі складністю сільськогосподарського виробництва, включаючи і виноградарство, його взаємозумовленість та досить високу інерційність, для виходу їх з кризового стану необхідна чітка, детальна і зрозуміла всім концепція функціонування галузі з відповідною законодавчою базою, технічним забезпеченням, економічною та екологічними складовими. Якщо зазначені та інші вкрай необхідні умови у короткі терміни не будуть розроблені та запропоновані виробництву, існуюча криза буде зберігатись і далі, трансформуючись у більш важкі руйнівні форми [7].

Зважаючи на членство країни у СОТ та можливе приєднання до зони вільної торгівлі з передбачуваною жорсткою конкуренцією, перебудова та подальший розвиток виноградарства та виноробства можливі на інноваційній основі, домінуючою умовою якої повинні бути досягнення науково-технічного прогресу, що відповідають світовим стандартам. Тобто сучасне, високоефективне виноградарство повинно починатися, у першу чергу, з вивчення попиту майбутнього споживача, перспективи зміни уподобань, рівня технологічного оснащення та розвитку переробних підприємств, наявності приміщень для тимчасового або довгострокового зберігання продукції, у тому числі і свіжих ягід, і тільки після цього починаючи проектувати створення майбутнього виноградника. На жаль, більшість існую-

чих насаджень винограду, навіть закладених за останнє десятиліття, цим вимогам не відповідають.

Результати досліджень. Визначальною умовою інноваційної моделі створення високопродуктивних промислових виноградників є вибір ділянки з оптимальними екологічними характеристиками, включаючи агрохімічні властивості ґрунту, рельєф ділянки, її експозиції, рівень залягання та мінералізації ґрунтових вод, а також лімітуючі фактори - температурний режим за час вегетації та зимівлі кущів [5, 6]. Про надзвичайну важливість цього фактора свідчить стан кущів столового сорту Аркадія в екстремальних умовах зими 2009-2010 років, що культивуються на ділянках різної експозиції у межах однієї локальної території. Згідно з результатами детального обстеження, пошкодження цього не найбільш морозостійкого сорту, коливалося від повної загибелі всіх елементів формування до 10-12% центральних і 20-25% замісних бруньок, що збереглися при повній відсутності пошкодження тканин однорічних пагонів та багаторічної деревини. Різний ступінь та характер пошкоджень, виявлені на ділянках з північною та південно-західною експозицією, зумовили і різні наслідки, що чітко виявилися з початком вегетації кущів. На ділянці насаджень, де частково збереглися центральні та замісні бруньки, навантаження кущів у процесі обрізування було сформовано у межах 50-60 тис. пагонів/га, що забезпечило врожайність до 55-70 ц/га. Ділянка цього ж сорту, що розташована на схилі північної експозиції, знаходилася у стані відновлення багаторічних елементів формування, для повного завершення якого потрібна вегетація наступного року.

Однією з важливих умов створення високопродуктивних насаджень винограду, особливо в регіонах, де він вирощується традиційно, є підготовка ґрунту, включаючи внесення органо-мінеральних добрив, видалення багаторічних бур'янів тощо. Нинішня практика, передусім фермерського господарювання, спрямована на виключення глибокого рихлення ґрунту, застосування, дуже часто, звичайної оранки глибиною до 30 см [7]. Такі порушення технології передсадивної підготовки ґрунту не забезпечують необхідних умов для задовільного росту та розвитку рослин, їх майбутньої високої продуктивності, суттєво обмежують розвиток кореневої системи кущів, основна маса якої буде розташована у межах розрихленого горизонту. Не покращує умов для розвитку коренів і садіння у ямки на фоні звичайної оранки. У цьому випадку до 80-90% коренів будуть зосереджені в обсязі садивної ями, а отже, і в цьому випадку суттєво скорочується можливість освоєння рослинами відведеної площі живлення, підвищується ризик морозних пошкоджень коренів узимку, а в період вегетації кущів може швидко виникнути і постійно утримуватися гострий дефіцит вологоспоживання. Такі удосконалення технології створення виноградників, крім витрат величезних коштів, нічого не гарантують.

Більш перспективним та менш витратним прийомом покращення водно-фізичного та поживного режимів ґрунту є кількарічне вирощування сидератів, особливо на ділянках, які довгий час були зайняті виноградниками. Вирощування сидератів на добрива дозволяє суттєво поліпшити фітосанітарний стан ґрунту, зменшити забур'яненість, збільшити вміст органічної речовини, надійно захистити від водної та вітрової ерозії. За розрахунками, урожайність зеленої маси у межах 35-40 т/га забезпечує надходження у ґрунт 150-250 кг/га загального азоту, що еквівалентно 30-40 т/га підстилкового гною [2]. Така технологія покращення агрохімічних та водно-хімічних властивостей ґрунту, порівняно з традиційною, дозволяє скоротити у 3-4 рази фінансові та матеріальні витрати. Найбільшу перспективу для вирощування врожаю сидератів мають гірчиця біла, суміші гороху з вівсом, сорго,

буркун. Зазначена технологія підвищення родючості ґрунту сьогодні не має альтернативи у зв'язку з гострим дефіцитом гною та потребою великих фінансових витрат на його транспортування та розподіл по поверхні площі поля.

Поряд з визначенням ділянки з оптимальними умовами та ретельною підготовкою ґрунту, успіх у виноградарстві забезпечується сортом. Зараз у реєстр винограду України включено 126 сортів, у тому числі 40 для споживання у свіжому вигляді. Для всіх цих сортів розроблена технологія культивування, включаючи оптимальну площу живлення, доцільне формування кущів, їх навантаження, особливості режиму підживлення, зрошення та захисту від шкочинних об'єктів. Практика ж нинішніх, передусім фермерів-виноградарів, майже повністю ігнорує ці розробки, оскільки у кожному господарстві поряд з рекомендованим сортиментом дуже часто зустрічаються сорти сумнівного походження, нерідко з функціонально жіночим типом квітів.

Наявність на обмеженій площі насаджень великої кількості сортів, особливо не вивчених, суттєво збільшує ризики при вирощуванні урожаю ягід, не дає змоги формувати товарні обсяги якісної продукції, ускладнюючи її реалізацію, а отже, і ефективність виноградарства у цьому разі сумнівна.

До негативних новацій у технології закладання виноградників слід віднести і використання кореневласного садивного матеріалу в зоні поширення філоксери. Такі дії можна пояснити абсолютною відсутністю необхідних знань про культуру винограду, дуже низьку та поверхневу професійну підготовку виконавців. На жаль, недостатній рівень знань спостерігається і у *виноградарів*, де виноградарством займаються традиційно. Тільки так можна пояснити імпорту садивного матеріалу з-за кордону, у тому числі і клонованого. Добре відомо, що клони тих чи інших сортів виділяються і розмножуються для конкретного регіону і у цьому сенсі потреби українського виноградарства за кордоном не враховувалися. А про те, що це дійсно так, можна пересвідчитись, побувавши на ділянці клонів основних сортів винограду, завезених для вивчення з-за кордону та висаджених у колекції ІВВ ім. В.Є. Таїрова. До цього слід нагадати іншим потенційним імпортерам садивного матеріалу, що в країнах ЄС стандартна довжина саджанців складає 32 см проти 43 см, що вирощуються в Україні. Суттєве скорочення довжини саджанця збільшує потенційну загрозу пошкодження коренів, а отже, і ризики ефективного культивування насаджень. Якраз для потреб вітчизняного виноградарства в ННЦ ІВВ ім. В.Є. Таїрова виділено та розмножується біля 50 найбільш продуктивних клонів 36 районованих сортів, наявність яких дозволяє вирощувати сертифікований садивний матеріал у різних сортопідщепних комбінаціях, залежно від агрокліматичних умов району потенційного замовника.

Загалом, аналізуючи сучасний стан виноградарства в Україні, можна зробити висновок, що в історії землеробства і виноградарства зокрема в минулому вже були, а зараз повторюються і народні селекціонери, і широке впровадження сумнівних новацій, і хати-лабораторії та інше. Зазначені недоліки аналогічні хворобі, яка з часом виліковується. На жаль, у суспільстві ці процеси протікають зовсім за іншими законами і для повного оздоровлення потрібна різна кількість часу.

Технологія культивування насаджень винограду - складний комплекс прийомів, які забезпечують оптимальні або близькі до них умови росту і розвитку рослин упродовж усіх фаз вегетації та зимівлі. Виходячи з цього, технологія вирощування винограду не може бути постійною, один раз розробленою та незмінною як в часі, так і в просторі. Якраз успіх виноградарства, високі урожаї ягід доброї якості - приклад творчого застосування технологічних прийомів, знання культури та

агрометеорологічних особливостей регіону. Ці та інші умови покликані забезпечувати фахівці-виноградарі з відповідним рівнем підготовки, а також робітники - виконавці технологічних прийомів догляду. На жаль, професійна підготовка окремих фахівців не відповідає вимогам часу, підтвердженням чого може бути ситуація з пошкодженням насаджень в екстремальних умовах зими 2010 року та виконанням прийомів з відновлення формування кущів. Велика кількість опадів, високий температурний режим, що склалися у червні-липні місяцях 2010 року, були надзвичайно сприятливими для розвитку комплексу хвороб, які згодом прийняли характер епіфітотій. Захист насаджень традиційними фунгіцидами за давно розробленими схемами очікуваних позитивних наслідків не дав, і тому зараз на виноградниках значна частина листя середнього ярусу відсутня. Молодий приріст пагонів, що розвинувся останнім часом, функціонує в умовах екстремально високих температур та сталого глибокого дефіциту вологості повітря. Наслідком дії цих умов може бути зменшення вмісту цукру в ягодах, а також недостатнє накопичення у тканинах однорічного приросту вуглеводів, що суттєво підвищує ризик морозних пошкоджень у процесі наступної зимівлі кущів. Відповідно за творчого застосування системи захисту насаджень згаданих недоліків можна було б уникнути, для чого потрібні і відповідні глибокі знання біології розвитку хвороб та різних схем запобігання їх значному розвитку.

Проблеми відновлення вітчизняного виноградарства і виноробства сьогодні значною мірою зумовлені рівнем професійної підготовки фахівців вищої та середньої ланки, робітників виноградарів. Про це свідчать приклади, наведені вище. Усе це ознаки системної кризи, для подолання якої потрібно створювати на нових засадах замкнутий цикл «наука - виробництво - навчання», який у минулому і буде в основі високоефективного виноградарства. Іншого шляху нема!

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Носко Б.С. Шляхи підвищення родючості ґрунтів у сучасних умовах сільськогосподарського виробництва. Київ. Наукова думка. – 1999. – 110 с.
2. Технологические карты возделывания винограда. Киев: "Урожай". – 1996. – 150 с.
3. Сілецький В.П. Сонячні скарби "Білозерського" – Херсон. – 2004. – 112 с.
4. Кисиль М.Ф. Основы ампелологии. – Кишинев, 2005. – 334 с.
5. Почва, климат, виноград. – Кишинев: ИПФ Центральна типографія, 2000. – 238 с.
6. Власов В.В. Научное обеспечение устойчивого ведения виноградарства на юге Украины // Проблемы устойчивого ведения виноградарства. – Новочеркаськ, 2004. – С. 52-61.
7. Гаркуша О.М. Проблеми розвитку виноградарсько-виноробського підкомплексу України // Економіка АПК. 2004. - № 11. – С. 3-5.
8. Михайлов Ю. Про виноград, вино та аграрну політику в Україні // Пропозиція, 2011, №9. – С. 19-22.